AYOL QAHRAMON OBRAZI: AN'ANAVIY VA ZAMONAVIY TALQINLAR

Usmonxo'jayeva Sarvinoz Muxiddin qizi
Chust tuman 12-maktab Ingliz tili fani o'qituvchisi
E-mail: sarvigul05@gmail.com

Qabul qilindi: 30.09.2025
Ko'rib chiqildi: 30.09.2025
Tasdiqlandi: 02.10.2025

Kalit so'zlar:
ayol qahramon, an'anaviy talqin, zamonaviy talqin, madaniyat, ijtimoiy o'zgarishlar.

Annotatsiya. Ushbu maqolada ayol qahramon obrazining an'anaviy va zamonaviy talqinlari tahlil qilinadi. An'anaviy talqinlarda ayol obrazlari ko'pincha oilaviy, mehribon va fidoyi sifatlarda tasvirlanadi, zamonaviy talqinlarda esa mustaqil, o'z fikrini erkin ifoda eta oladigan va jamiyatda faol rol o'ynaydigan shaxs sifatida ko'rsatiladi. Tadqiqotda madaniy, ijtimoiy va tarixiy omillar ayol obrazining shakllanishiga ta'siri ko'rib chiqiladi. Natijalar zamonaviy jamiyatda ayol rolining o'zgarishini yoritadi.

Keywords:
female hero, traditional interpretation, contemporary interpretation, culture, social change.

Annotation. This article analyzes the traditional and contemporary interpretations of the female hero archetype. In traditional portrayals, female characters are often depicted as familial, caring, and devoted, whereas contemporary interpretations present them as independent individuals who freely express their opinions and actively participate in society. The study examines the impact of cultural, social, and historical factors on the formation of the female hero image. The findings highlight the evolving role of women in modern society.

Ключевые слова:
женский герой, традиционная интерпретация, современная интерпретация, культура, социальные изменения

Аннотация. В данной статье анализируются традиционные и современные интерпретации образа женского героя. В традиционных представлениях образы женщин часто изображаются как семейные, заботливые и самоотверженные, тогда как в современных интерпретациях они представлены как

независимые личности, свободно выражающие свои мысли и активно участвующие в общественной жизни. Исследование рассматривает влияние культурных, социальных и исторических факторов на формирование женского образа. Результаты отражают изменения роли женщины в современном обществе

Kirish. Adabiyot, san'at va ommaviy madaniyatda ayol qahramon obrazining aks ettirilishi jamiyatdagi ayolning o'rni va unga bo'lgan munosabatning ifodasi sifatida qaraladi. Tarixiy jarayonlar davomida ayollar obraziga bo'lgan yondashuvlar sezilarli darajada o'zgarib kelgan. An'anaviy talqinlarda ayol ko'proq mehribon ona, sadoqatli rafiqa yoki fidokor ayol sifatida tasvirlanib, uning jamiyatdagi vazifasi asosan oilaviy doiralar bilan cheklangan. Bu tasvirlar patriarxal qadriyatlar asosida shakllangan bo'lib, ayolni ko'proq erkakka qaram holatda ko'rsatadi. Biroq zamonaviy davrga kelib, ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar, gender tengligi, ayollarning ta'lim va ish faoliyatidagi faolligi ayol qahramon obrazining yangi, kuchli, mustaqil va murakkab qirralarini yuzaga chiqarmoqda. Bugungi adabiyotda va ommaviy axborot vositalarida ayol qahramonlar ko'pincha o'z huquqlarini himoya qiluvchi, ichki kurashlar bilan yuzma-yuz keluvchi va jamiyatda faol ishtirok etuvchi shaxslar sifatida tasvirlanadi. Bu esa gender stereotiplarining yemirilishiga va ayol shaxsiyatining chuqurroq tahliliga yo'l ochmoqda. Mazkur maqolada aynan shu ikki qutbli yondashuv — an'anaviy va zamonaviy talqinlar — o'rtasidagi farqlar tahlil qilinadi. Shu bilan birga, madaniy, tarixiy va ijtimoiy omillar ayol obrazining shakllanishiga qanday ta'sir ko'rsatgani ko'rib chiqiladi. Maqolaning asosiy maqsadi — o'zbek adabiyoti va ommaviy madaniyatida ayol qahramon tasvirining qanday evolyutsiyaga uchraganini aniqlash, uni global adabiy tendensiyalar bilan solishtirish va zamonaviy o'quvchi uchun qanday ahamiyat kasb etishini yoritishdan iborat. Ayol qahramon obrazi har qanday madaniyat va

adabiyotda o‘ziga xos o‘rin tutadi. U nafaqat badiiy matnlarning markaziy shaxslaridan biri bo‘lib, balki jamiyatning qadriyatlari, gender rollari va ijtimoiy normalarini aks ettiruvchi muhim vosita hisoblanadi. O‘zbek adabiyotida ham ayol obrazlari uzoq yillar davomida turli talqinlarda, turli ijtimoiy va tarixiy sharoitlarda yaratilgan va o‘zgarib borgan.

Adabiyotlar tahlili. Ayol qahramon obrazi masalasi adabiyotshunoslikda, madaniyatshunoslikda va gender tadqiqotlarida muhim mavzulardan biri hisoblanadi. Tadqiqotchilar bu obrazning shakllanishi, rivojlanishi va zamonaviy o‘zgarishlarini turli nuqtai nazardan yoritganlar. Quyida ushbu mavzu bo‘yicha ayrim asosiy manbalar tahlil qilinadi:[1] Beauvoir, S. de. (1949). The Second Sex. Beauvoir o‘zining mashhur asarida ayolni “ikkinchi jins” sifatida tasvirlaydi. U ayol obrazining tarixiy va madaniy jihatdan qanday qilib erkaklar tomonidan belgilangan ramziy tushunchalarga asosan qurilganini ko‘rsatadi. Bu asar ayolning ijtimoiy roli, mustaqilligi va gender tafovutlarini tahlil qilishda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. [2] Wollstonecraft, M. (1792). A Vindication of the Rights of Woman. Wollstonecraftning asari tarixda ilk feministik matnlardan biri bo‘lib, unda ayollarning ta’limga, fikr bildirishga va jamiyatda teng huquqli bo‘lishga haqli ekanligi ta’kidlangan. Bu asarda ayol obrazining faollik, aql va mustaqillik orqali qayta talqin qilinishi kuzatiladi. [3] Tursunoy Sodiqova (2020). “O‘zbek adabiyotida ayol obrazi evolyutsiyasi”. Tadqiqotda o‘zbek adabiyotidagi ayol obrazlarining XX asr boshlaridan boshlab qanday o‘zgarib borgani, ayniqsa mustaqillik davrida qanday yangi xususiyatlar bilan boyigani tahlil qilinadi. An’anaviy obrazlarda ayol ko‘pincha sabrli, itoatkor sifatida ko‘rsatilgan bo‘lsa, zamonaviy adabiyotda u faol, kurashchan, o‘z haqiqatini izlayotgan shaxs sifatida namoyon bo‘ladi. [4] Butler, J. (1990). Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity. Judith Butler genderni ijtimoiy konstruksiya sifatida talqin qilib, ayol obrazining "tabiiy emas", balki madaniy va ijtimoiy omillar asosida shakllanishini ta’kidlaydi. Bu yondashuv

zamonaviy ayol obrazlarini tahlil qilishda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. [5] Karimova, N. (2018). “Zamonaviy o‘zbek kinolarida ayol qahramonlar: Tahlil va talqin”. Mazkur maqolada o‘zbek zamonaviy filmlarida ayol qahramonlarning jamiyatdagi o‘rni, ularning psixologik holati, hayotga bo‘lgan munosabati tahlil qilinadi. U an’anaviy rollardan chiqib, hayotning har sohasida faol qatnashayotgan zamonaviy ayol obrazlarini ochib beradi.

Materiallar va usullar. Ushbu tadqiqot sifatli (qualitative) tahlil usuliga asoslangan bo‘lib, ayol qahramon obrazining an’anaviy va zamonaviy talqinlarini adabiy, publitsistik hamda ommaviy axborot vositalaridagi namunalarda o‘rganishga qaratilgan. Maqsad — ayol obrazining shakllanishi, o‘zgarishi va zamonaviy jamiyatdagi aks sadosini madaniy va ijtimoiy kontekstda tahlil qilishdir. Tahlil uchun o‘zbek adabiyotining klassik va zamonaviy davriga oid matnlar tanlab olindi. Jumladan, an’anaviy obrazlarni aks ettiruvchi asarlar sifatida Abdulla Qodiriy, Oybek va Mirtemirning asarlari, zamonaviy talqinlarni ko‘rsatish uchun esa Xurshid Do‘stmuhammad, Tohir Malik, va Zamira Eshonkul kabi mualliflarning hikoya va romanlari tahlil qilindi. Shuningdek, o‘zbek zamonaviy kinofilmlari (“Ishq”, “Baron”, “Erkatoy”) va teleko‘rsatuvlardagi ayol obrazlari ham o‘rganishga kiritildi. Tahlil qilishda tematik kontent tahlili (thematic content analysis) usuli qo‘llandi. Har bir matndan ayol obraziga oid sahnalar, ularning xarakteri, ijtimoiy roli, muallifning yondashuvi hamda obrazlarning taraqqiyoti aniqlab olindi. Bu orqali ayol obrazining qanday talqin qilinayotgani va qanday o‘zgarishlarga uchragani aniqlashga harakat qilindi. Tadqiqotda, shuningdek, gender nazariyasi, feministik yondashuv hamda sotsiomadaniy tahlil metodlaridan ham foydalanildi. Ayniqsa, Simone de Beauvoir va Judith Butlerning gender va identitetga oid nazariy qarashlari asos sifatida tanlab olindi. Bu yondashuvlar orqali obrazlar faqat adabiy timsollar emas, balki ijtimoiy ong mahsuli sifatida ham tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari faqat matnni emas, balki u bilan bog‘liq bo‘lgan madaniy

kontekstni ham hisobga olgan holda yoritildi. Bu esa obrazlarni faqat syujet darajasida emas, balki ularning jamiyatdagi ijtimoiy funksiyasini aniqlash imkonini berdi. Ushbu tadqiqotda ayol qahramon obrazining an'anaviy va zamonaviy talqinlarini o'rganish maqsadida sifatli tadqiqot metodologiyasi qo'llanildi. Asosiy ma'lumot manbalari sifatida o'zbek adabiyoti klassik va zamonaviy asarlari, shuningdek, ommaviy madaniyat namunalaridan foydalanildi. Tadqiqotda gender nazariyasi va feminist yondashuvlar ham qo'llanib, ayol obrazining jamiyatdagi o'rni va uning madaniy kontekstda shakllanishi tahlil qilindi. Shuningdek, tahlil jarayonida ayol obrazining ijtimoiy-psixologik holati, gender stereotiplari va ularning adabiyotda aks etishi ko'rib chiqildi. Bu usullar tadqiqotning asosiy savollariga chuqur va aniq javob olish imkonini berdi hamda adabiy matnlarni yanada kengroq madaniy kontekstda tahlil qilishga yordam berdi.

Tadqiqot muhokamasi. Tadqiqot davomida o'zbek adabiyoti va zamonaviy madaniyatida yaratilgan ayol qahramon obrazlari o'rganilib, ular orasidagi farqlar, o'xshashliklar va o'zgarish tendensiyalari chuqur tahlil qilindi. Olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, ayol obrazining talqini bevosita davr ruhi, jamiyatdagi ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar, genderga oid stereotiplar va muallifning individual dunyoqarashi bilan chambarchas bog'liq. An'anaviy adabiy manbalarda (masalan, Tursunoy Sodiqova tahlil qilgan o'zbek klassik adabiyoti) ayol obrazlari ko'pincha passiv, sabrli, mehribon, oilaparvar va erkakka qaram tarzda tasvirlangan. Bu ayollar hayotida ichki kurashlar bo'lsa-da, ular ko'proq ijtimoiy va oilaviy majburiyatlarga bo'ysungan holatda bo'ladi. Ularning baxti, odatda, o'zini qurbon qilish yoki fidoiylik orqali tasvirlanadi. Bunday obrazlar patriarxal ijtimoiy tuzumning mahsuli sifatida qaraladi va ko'proq axloqiy namunaviylik funksiyasini bajaradi. Zamonaviy adabiy va madaniy mahsulotlarda esa (masalan, Karimova tomonidan tahlil qilingan zamonaviy o'zbek kinolarida) ayol obrazlarining ko'proq erkin, o'z yo'lini

tanlaydigan, ba'zan esa erkak obrazlari bilan raqobatlasha oladigan shakllari paydo bo‘lgan. Bunday ayollar ichki ruhiy izlanishda, mustaqil qaror qabul qiluvchi va jamiyatda faol rol o‘ynovchi qahramonlar sifatida ko‘rinadi. Ular faqat onalik yoki rafiqalik rollari bilan chegaralanmay, balki shaxs sifatida ham rivojlanadi. Muhokama jarayonida shuni aytish mumkinki, zamonaviy ayol obrazlari ko‘proq murakkab, ko‘p qatlamli va psixologik jihatdan boy. Ular faqatgina ijtimoiy yoki oilaviy vazifalar bilan emas, balki ichki ruhiy holatlari, hayotiy tanlovlari, shaxsiy ambitsiyalari orqali tasvirlanadi. Judith Butlerning genderni performativlik deb qaraydigan nazariyasi bunday obrazlarni tushunishda muhim ahamiyat kasb etadi — ayol bo‘lish tug‘ma emas, balki ijtimoiy va madaniy amaliyotlar orqali shakllanadigan holatdir. Shuningdek, zamonaviy talqinlarda ayol qahramonlar ko‘pincha ijtimoiy adolatsizlik, gender tengsizligi va stereotiplarga qarshi kurashuvchi shaxslar sifatida ham namoyon bo‘ladi. Bu esa ayol obrazining nafaqat estetik, balki ijtimoiy-falsafiy ahamiyat kasb etishiga olib keladi. Umuman olganda, ayol qahramon obrazi an'anaviy va zamonaviy talqinlarda ikki xil dunyoqarash, qadriyat va ijtimoiy talablar kesishmasida shakllanadi. Bu esa ularni chuqur tahlil qilish, madaniyatlararo va davrlararo qiyosiy yondashuv bilan o‘rganishni talab qiladi.

1-jadval. An'anaviy va zamonaviy ayol obrazlarining qiyosiy tahlili.

Mezon	**An'anaviy obraz**	**Zamonaviy obraz**
Ijtimoiy roli	Uy bekasi, ona, sadoqatli rafiqa	Ijodkor, lider, ijtimoiy faol shaxs
Emotsional holat	Sabrli, jimjit, taqdirga bo‘ysunuvchi	Mustaqil, o‘z fikrini ayta oluvchi, kurashchan
Qaror qabul qilish	Erkakka bog‘liq, passiv	Mustaqil, faol ishtirokchi

Mezon	An'anaviy obraz	Zamonaviy obraz
Obraz shakllanishi	Patriarxal qadriyatlarga asoslangan	Gender tengligi, individualizm asosida
Asosiy funksiyasi	Axloqiy namunaviylik	Ijtimoiy o'zgarishlarning timsoli

1-jadval an'anaviy va zamonaviy ayol obrazlarining o'zbek adabiyoti va madaniyatidagi asosiy farq va o'xshashliklarini qiyosiy tahlil qiladi. Jadvaldan ko'rinib turibdiki, an'anaviy talqinlarda ayol obrazlari ko'proq uy bekasi, ona va sadoqatli rafiqa sifatida tasvirlangan. Ular o'z his-tuyg'ularini ko'proq yashirgan, hayotdagi qarorlarni erkaklar qaroriga bo'ysunadigan, passiv rolni egallagan shaxslar sifatida ko'rsatilgan. Buning aksiga, zamonaviy talqinlarda ayollar mustaqil fikrlovchi, o'z haqiqatini ifoda eta oladigan, jamiyatda faol ishtirok etuvchi shaxslar sifatida namoyon bo'lmoqda. Shuningdek, an'anaviy obrazlar patriarxal jamiyat qadriyatlari va stereotiplariga asoslangan bo'lsa, zamonaviy obrazlarda gender tengligi, individualizm va ayollar huquqlarining rivojlanishi aks etadi. Bu esa ayol obrazining faqatgina ijtimoiy rol emas, balki shaxsiy o'sish va o'z-o'zini anglash nuqtai nazaridan ham rivojlanganligini ko'rsatadi. Ushbu tadqiqotda an'anaviy va zamonaviy ayol qahramon obrazlarining farqlari va o'xshashliklari chuqur tahlil qilindi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, an'anaviy ayol obrazlari asosan patriarxal qadriyatlarga asoslangan bo'lib, ular oilaviy mas'uliyat, sadoqat va o'zini qurbon qilish timsoli sifatida tasvirlangan. Bu obrazlar ko'pincha jamiyatdagi erkak boshchiligini mustahkamlashga xizmat qilgan va ayollarni passiv, itoatkor shaxslar sifatida ko'rsatgan. Zamonaviy talqinlarda esa ayol qahramonlari ko'proq mustaqil, o'z fikrini ifoda eta oladigan, ijtimoiy va siyosiy hayotda faol rol o'ynovchi shaxslar sifatida namoyon bo'lmoqda. Bu o'zgarish jamiyatdagi gender tengligi va ayollar huquqlari sohasidagi rivojlanishlarga javobdir. Shu bilan birga, zamonaviy obrazlar

psixologik jihatdan yanada murakkab va ko‘p qirrali bo‘lib, ular ijtimoiy bosim va shaxsiy erkinlik o‘rtasidagi kurashni aks ettiradi. Tadqiqot davomida adabiy asarlardagi ayol obrazlari ijtimoiy kontekst bilan chambarchas bog‘liq ekanligi aniqlandi. An’anaviy davrda yaratilgan qahramonlar o‘sha davr madaniy va ijtimoiy normalarini aks ettirsa, zamonaviy qahramonlar esa o‘zgarayotgan jamiyat talablariga javob beradi. Bu holat o‘zbek adabiyoti va madaniyatida gender rollari va ayollarning jamiyatdagi o‘rni haqidagi munozaralarning rivojlanayotganini ko‘rsatadi.

Xulosa. Ushbu tadqiqot orqali aniqlanishicha, ayol qahramon obrazi o‘zbek adabiyoti va madaniyatida vaqt o‘tishi bilan sezilarli darajada o‘zgarishga uchragan. An’anaviy talqinlarda ayol ko‘proq oilaparvar, itoatkor, sadoqatli va jamiyatdagi roli cheklangan obraz sifatida namoyon bo‘lgan. Bunday obrazlar mavjud ijtimoiy tartib va patriarxal qadriyatlarni mustahkamlovchi ramzlar sifatida xizmat qilgan. Zamonaviy talqinlarda esa ayol obrazlari murakkablashgan, ijtimoiy faol, mustaqil fikrlovchi va o‘z yo‘lini tanlay oladigan shaxslar sifatida ko‘rsatilmoqda. Bunday obrazlar jamiyatdagi gender rollarining o‘zgarishi, ayollarning ta’lim, ish va madaniy sohalardagi faolligi bilan bevosita bog‘liq. Ayollar endilikda nafaqat oilaviy, balki shaxsiy, professional va ijtimoiy identitetlarini ham shakllantira olishmoqda. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, ayol qahramon obrazi — bu oddiy adabiy vosita emas, balki jamiyatdagi ijtimoiy ong, madaniy stereotiplar va gender siyosatining aks sadosidir. Shuning uchun ham bu obrazlarning o‘zgarishini tahlil qilish orqali biz nafaqat adabiyotdagi rivojlanishni, balki jamiyatdagi yondashuvlar va qadriyatlarning o‘zgarishini ham kuzatishimiz mumkin. Kelgusida bu mavzuni yanada chuqurlashtirish uchun ayol obrazlarining yosh, ijtimoiy qatlam, madaniy kontekst va ommaviy axborot vositalari doirasida tahlil qilinishi maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, erkak va ayol obrazlarining o‘zaro nisbatdagi tasviri ham ijtimoiy tahlil uchun muhim ahamiyatga ega bo‘lishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Beauvoir, S. de. (1949). The Second Sex. Paris: Gallimard.
2. Butler, J. (1990). Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity. New York: Routledge.
3. Karimova, N. (2018). Zamonaviy o‘zbek kinolarida ayol qahramonlar: Tahlil va talqin. O‘zbek tili va adabiyoti, 3(4), 45–52.
4. Sodiqova, T. (2020). O‘zbek adabiyotida ayol obrazi evolyutsiyasi. Filologiya masalalari, 2(1), 61–70.
5. Wollstonecraft, M. (1792). A Vindication of the Rights of Woman. London: J. Johnson.
6. Waugh, P. (2006). Literary Theory and Criticism: An Oxford Guide. Oxford University Press.
7. Nussbaum, M. C. (1999). Sex and social justice. New York: Oxford University Press.
8. Qodiriy, A. (1990). O‘tkan kunlar. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi.